



**ЯСИНСЬКИЙ Л.П.,  
здобувач**

*Інститут  
світової економіки і  
міжнародних відносин  
НАН України*

---

**ГУМАНІТАРНИЙ  
АСПЕКТ  
УКРАЇНСЬКО-  
КАЗАХСТАНСЬКОГО  
СПІВРОБІТНИЦТВА**

Ще в сиву давнину наші пращури русичі і пращури казахів – саки, кипчаки (на Русі їх називали половцями) були сусідами, які не стільки ворогували – скільки активно торгували; прагнучи, перш за все, до дружби, навіть – родичання (одружуючи своїх дітей), безумовно, взаємозбагачуючи культуру, традиції одне одного...

На думку Ю.Канигіна, сучасного вченого-письменника, автора численних наукових і науково-популярних праць, у т.ч. і з питань історії (насамперед, популярного – дев'ять видань у 1995-2002 рр.! – роману-бестселера “Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства”), саме пращури українців і казахів були народами “контактної зони” двох величезних світів – Азії і Європи, і саме їхня творча діяльність “брала гору над походами, і в результаті відновлювався і підтримувався Пояс Миру...”<sup>1</sup>.

Казахстанський учений-історик, професор Алматинського держуніверситету імені Абая Г.В.Кан у своєму посібнику з історії Казахстану, зокрема зазначає: “Кипчаки стали

помітним компонентом етногенезу казахів, ногайців, кримських, сибірських, поволзьких татар, башкир, каракалпаків, узбеків, киргизів, карачаївців, балкарців, кумиків, туркмен та інших тюркських народів. Вони увійшли до складу турецького, угорського, грузинського, болгарського, російського, українського, монгольського, китайського, індійських та арабських народів”<sup>2</sup>. І далі: “У XI- XII століттях кипчаки були найчисленнішими з усіх тюркомовних народів Центральної Азії та Східної Європи. Своєю гегемонією вони встановили на початку XI століття – на величезній території від Іртиша до Волги. Тоді ж виникло Кипчацьке ханство (початок XI століття – 1219 рік). У першій половині XI століття їхня держава почала називатися Дешт-і-Кипчак (“Степ кипчаків”). Кипчаки склали кілька основних груп племен – алтайсько-сибірську; казахстансько-приуральську; подонську, включаючи передкавказьку; дніпровську, включаючи кримську; дунайську, включаючи балканську. Кипчаки відіграли важливу роль у розвитку таких країн, як Індія, Єгипет, Китай, Візантія, Грузія, Болгарія, Хорезм у епоху середньовіччя”<sup>3</sup>.

Отже, незважаючи на географічні, природні, демографічні відмінності, п’ятисоткілометрову відстань між кордонами сьогоденнішні України й Казахстану, наші дружні народи – набагато ближчі, ніж прийнято вважати.

\* \* \*

Не може не дивувати й подібність (подекуди – майже ідентичність!) наших історичних доль у часах ближчих. Вчені (а з ними – й політики та дипломати) звертають увагу на очевидні історичні паралелі: наші народи однаково постраждали і від монгольського нашествия; у пошуках захисту від іноземних загарбників і казахські хани (Абулхаїр, Аблай), і наш гетьман Хмельницький змушені були звертати свої погляди на Росію. “Це простежується і в тому, – зазначав свого часу (1998 р.) Посол Казахстану в Україні Нажамеден Іскалієв у статті “Казахстансько-українські відносини: реалії часу”, – як наші народи боролися за виживання й збереження своєї національної культури й мови під гнітом Російської імперії. Дивовижно перегукуються долі великих просвітителів наших народів – Абая і Тараса Шевченка... Ім’я Великого Кобзаря, на творчість якого великий вплив мало тривале перебування на Мангишлаку, не менш дороге й казахстанцям”<sup>4</sup>.

У інтерв’ю казахстанському республіканському тижневику “Українські новини” (до речі, цю єдину за межами нашої держави україномовну газету, фінансовану неукраїнським урядом, засновано 1994 р. за особистим розпорядженням Н.А.Назарбаєва) пан Іскалієв теж не обійшов увагою історичні паралелі: “Зараз (1997 р. – Л.Я.) у Казахстані проживає понад 796 тисяч українців, в Україні – понад 600 тисяч чо-

ловік, що виїхали в різні періоди з Казахстану і досі підтримують зв'язок із другою батьківщиною. Відлуння Чорнобиля, як і Семипалатинська, де десятиріччями випробовували ядерну зброю, болем відгукується в долях наших народів...”<sup>5</sup>.

Багато з того, що відбувається в останнє десятиліття в Україні й РК, подібне і за своїм змістом, і метою. Обидві країни утворилися внаслідок розвалу СРСР; докорінно реформують економіку; вирішують складні соціальні питання; прагнуть максимально й ефективно використати своє стратегічне положення і ввійти до світових структур з метою участі у всіх найбільших міжнародних фінансово-економічних інститутах. Обидві – мають і значні території, і багатий природно-економічний, науково-технічний і кадровий потенціал, однак опинилися в однаково скрутному становищі через розрив традиційних міжгосподарських зв'язків. Близькість позицій України й РК можна спостерегти і на міжнародній арені: лідери – прагнуть забезпечити розвиток своїх країн в умовах миру й стабільності, підтверджують наміри зміцнювати процес роззброєння і загальної безпеки. Наші дві країни відмовилися від величезних ядерних потенціалів; намагаються подолати наслідки екологічних катастроф...

Так, у червні 1997-го лідери наших держав виступали на спеціальній сесії Генасамблеї ООН, присвяченій екологічним проблемам планети.

Л.Кучма – щодо наслідків аварії на ЧАЕС (до речі, в числі тих сотень і тисяч сміливців, що прибули на порятунок українцям було і майже 30.000 казахстанців<sup>6</sup>).

Н.Назарбаєв – про екологічні проблеми РК, що зазнає тяжких наслідків катастроф у регіонах Аралу й Семипалатинського ядерного полігону. Він, зокрема, наголосив, що “екологічні зміни довкола Аралу можуть позначитися на житті людей за тисячі кілометрів від епіцентру, а ядерний експеримент у Центральному Казахстані, де підірвано 470 атомних зарядів (70 % усіх випробувань СРСР) торкнеться кожної людини на землі, і є, звичайно, сенс усьому цивілізованому світові докласти зусиль до подолання наслідків цих катастроф”<sup>7</sup>.

Перелік подібних історичних паралелей і збігів можна продовжувати й продовжувати, і цей феномен ще потребує свого глибокого дослідження...

\* \* \*

24 серпня 1997 року тодішній Посол України в РК Віктор Богатир у інтерв'ю “Казахстанській правді” з нагоди Шостої річниці незалежності України, із задоволенням відзначав: “Прекрасно, що така багатонаціональна держава, якою є Республіка Казахстан, прагне будь-що зберегти і примножити свою духовну основу, неперехідне багатство, створене всіма, великими й малими, народами. Особливо приємно, що і українці не загубилися в цих океанських просторах – любовно зберіга-

ють рідну мову і звичаї, наші чудові пісні, у яких, як писав ще Гоголь, “для українця вмістилося все: і поезія, й історія, і батьківська могила...”<sup>8</sup>. Те розлоге (більш як півполоси формату А-2) інтерв'ю мало промовистий заголовок: “Нет друга, так ищи, а нашел, так береги!”.

Наші співвітчизники, пов'язавши свою долю з Казахстаном, таки “не загубилися” там, а – надбали собі другу батьківщину. Чимало поколінь українців, зберігаючи свою національну ідентичність і любов до рідної землі, прагнули, водночас, інтегруватися в нове суспільство, стати лояльними його членами<sup>9</sup>. Казахи, на землю яких по волі чи неволі завезено мільйони чужинців, в усі часи без ворожнечі приймали й українців.

Першими українцями в Казахстані стали (235 років тому) учасники відомого антифеодального гайдамацького визвольного руху “Коліївщина”. Після придушення їхнього повстання царськими й польськими військами 1768 року вони знайшли притулок на землі казахів<sup>10</sup>. І “вже ця, перша генерація українців у Казахстані знайшла розуміння й підтримку казахського народу”<sup>11</sup>.

Після зруйнування Запорозької Січі до Західного Сибіру (куди входив і Північний Казахстан) було заслано й частину козаків-запорожців. Включені через два роки до Сибірського козацького війська, недавні гайдамаки попри своє бажання стали безпосередніми виконавцями “козацької колонізації” Казахстану. Козаки, споконвічні поборники волі, були змушені формувати форпости царизму для подальшого проникнення Росії в степи Казахстану – для цього по річці Іртиш було визначено місця для будівництва військових укріплень (народ їх згодом прозвав “Гіркою лінією”).

Услід за козаками й військовими до Казахстану посунули й безземельні українські селяни, спокушені пропагандистськими байками про так звані “вільні землі”. Спершу селян теж зараховували до козачого війська, оскільки вони, займаючись рільництвом, постачали козакам продукти, фураж, робили сідла й зброю.

Переселенський рух українців до Середньо-Азійського степового краю досить повільний і нечисленний, значно посилювався з 1880-х років<sup>12</sup>.

Дослідники відзначають декілька періодів (“хвиль”) масового руху переселенців у Казахстан (Західний Сибір).

Перший – після відміни кріпосного права в Росії (1861 р.), коли царська влада, через загострення ситуації на селі, змушена була переглянути політику щодо переселення селян на казенні землі. 1881 року було затверджено “Тимчасові правила про переселення селян на вільні казенні землі”. 1889-го – видано закон “Про добровільне переселення сільських обивателів і міщан на казенні землі та порядок переселення осіб зазначених верств, які переселилися у попередній час”. Селяни, за сьогоднішніми поняттями, одержували статус переселенця; їхні права охо-

ронялися законом; надавалася грошова допомога, кредити для придбання насіння, сільськогосподарського реманенту, тяглової худоби...

Переважає більшість переселенців була з Лівобережної та Степової України: Таврійської, Катеринославської, Херсонської, Харківської, Полтавської, Київської губерній; менше – з Чернігівщини, Поділля, Волині.

Наш співвітчизник (родом із Золотоноші на Черкащині), один із перших підкорювачів цілини (працював трактористом), ветеран казахстанської журналістики, заслужений журналіст України (це почесне звання йому присвоєно Указом Президента Л.Кучми за ініціативою Посольства України в РК 1997 року) Олексій Макаренко у своїй книзі про казахстанських українців зазначає, що переселенцями ставали, переважно, найбільш бідні селяни, наймити. Вирішивши переїхати в необхідні райони Сибіру та Казахстану, вони неминуче “піддавали себе і свої сім’ї неабияким злигодням, що починалися вже з першого дня. Коли треба було на сільському сході відібрати міцних, бувалих у бувальцях селян для вивчення умов на новому місці, забезпечити їх грошми та всім необхідним, поклавши турботу про їх сім’ї на громаду. Лякало вже саме слово “Сибір”, яка уявлялася їм як місце для каторжан, де суцільна тайга і сніги”<sup>13</sup>.

Безумовно, то були відважні, терплячі люди. З природженою інтуїцією, здатні орієнтуватися й знаходити найбільш підходящу для господарювання місцину, враховуючи природні й географічні умови – насамперед, наявність річки, лісу, родючих ґрунтів, сінокошу, пасовиськ...

“Ходаки повинні були прибути в Переселенське управління краю – м.Омськ, де їх брали на облік, видавали відповідні документи на пошуки угідь, визначали маршрут пересування. Часто траплялося, що, прибувши на місце, вони з’ясували: землі вже зайнято або вони – непридатні. Є документальні свідчення того, як селяни, направлені в Акмолінську губернію, визначалися із землею аж у... Семипалатинській, пройшовши тисячі кілометрів. Між тим, необхідно було повертатися в Омськ для затвердження заявки і отримання відповідних документів на землю. Ходаків з України підстерігали й інші труднощі... “Як відзначають царські чиновники, українці – пізніші, ніж інші, колоністи краю – осідали менш компактними групами, вклинюючись між казахськими аулами з одного боку і російськими селищами – з другого. Лиш у небагатьох місцях трапляються суцільні українські поселення”<sup>14</sup>. Попри все це, українці зберегли свої типові побутові риси і навіть досить відчутно вплинули на інші народності краю.

На вибір місця і поселення йшло майже півтора року. Жили переселенці спершу в землянках, землю обробляли вручну: лопатами, мотиками, дерев’яним плугом. До першого врожаю треба було якось прохарчуватися, і казахи, бачачи бідкування переселенців, ділилися з ними чим

могли: і м'ясом, і юртою. Сам собою виникав, говорячи сучасною мовою, "бартер": міняли зерно, борошно, картоплю, овочі. Крім того, переселенці допомагали казахам освоювати рільництво, а ті передавали їм свій досвід ведення тваринництва у нових для них кліматичних умовах. З часом контакти з місцевим населенням міцніли, налагоджувалися цивілізовані торговельні відносини, стали постійними ярмарки. Особливо це стало необхідним і вигідним, коли села переселенців розрослися, коли в них з'явилися млини, кустарне виробництво, почали поставлятися для збуту шкіра, дьоготь, саман, одяг і взуття, з'явилися школи, фельдшерські пункти, церкви й мечеті.

\* \* \*

Спілкування з корінним населенням сприяло вивченню казахами української мови, а переселенцями – казахської. Найшвидше це відбувалося, звісно, в середовищі дітей, у школах, у побутовому спілкуванні. Для багатьох дітей переселенців казахська мова стала рідною.

Так було. Але – попри роки, десятиліття, зміну цілих епох та поколінь – і досі триває. Немало яскравих підтверджень цьому знаходимо на сторінках "Українських новин". Одна із заміток липня 1997-го – про результати конкурсу на краще знання української мови, проведеного Українським обласним культурним центром "Оксана" разом з відділом мовної політики Актюбінської обласної адміністрації. Голова Центру Ярослав Кордецький повідомляв: "В області зараз проживає майже 67 тисяч українців. Але в конкурсі поряд з українцями змагалися росіяни й казахи. Це були жителі обласного центру й віддалених районів: Новоросійського, Мартуцького, Хобдинського. Кращою в цьому конкурсі визнано вчительку із Хромтауського району казашку Г.Є.Альмуратову. Її нагороджено телевізором. Пенсіонерка Т.Я.Шаповалова посіла друге місце і нагороджена пральною машиною. Третє місце поділили пенсіонери: А.А.Шунько та Ж.Д.Кундижерова. Обоє одержали призи. У конкурсі брали участь, звісно, не лише пенсіонери. Семеро отримали заохочувальні призи; серед конкурсантів середнього віку найкращі знання української мови виявив працівник заводу "Актюбрентген" українець Микола Лящ" <sup>15</sup>.

Першим головою створеного в травні 1995-го Товариства дружби "Казахстан-Україна" був академік Мехліс Касимович Сулейменов, який досконало вивчив українську мову у зрілому віці, майже самотужки, листуючись із київськими колегами й друзями, читаючи художні твори в оригіналі. Про цього відомого в обох країнах ученого, віце-президента Академії сільськогосподарських наук РК говорив Президент Л.Кучма на зустрічі з представниками казахстанської інтелігенції і керівниками українських культурних центрів РК (1995 р.): "Думаю, що під проводом такої людини товариство "Казахстан-Україна" зможе успішно здійсни-

ти найголовнішу мету своєї діяльності – залучити широкі кола громадськості до активного розвитку казахстансько-українських відносин, популяризації минулого й сучасного України, та всього, що пов'язує наші одвіку дружні народи”<sup>16</sup>. Власне, все це й відбувається.

Варто зазначити, що нині, з переїздом з Алмати до Астани нашого посольства (у січні 2001-го), а також редакції “Українських новин”, конкурси на краще знання української проводяться в загальнореспубліканському масштабі. Умови конкурсу і коментар до завдань уміщуються в “УН” російською мовою – з метою залучення якомога ширшого загалу учасників. Вік найменших учасників має бути не менше десяти, старших – без обмежень. Переможцям – нагороди: у першій віковій групі (10-16 років) – безкоштовна путівка в МДЦ “Артек”, у другій (16-35 років) – відеомагнітофон, третій (від 35 років і старші) – безкоштовний проїзд у купейному вагоні за маршрутом Астана – Київ – Астана; всім учасникам другого туру обов'язковий приз – річна передплата на газету “Українські новини”<sup>17</sup>.

Про рівень знань з української мови казахстанськими школярами українського походження свідчить їх участь (з 2002 р.) у Міжнародному конкурсі на знання української мови і літератури імені Петра Яцика, що його проводять Міністерство освіти і науки України, Ліга меценатів України спільно з Освітньою фундацією ім. П.Яцика (м. Торонто, Канада). “Казахстанская правда” про це писала: “Казахстанські школярі вперше брали участь у такому змаганні, але не поступилися у знаннях своїм ровесникам із Росії, Польщі, Канади, США, Бразилії та інших країн. Перше місце в номінації “Діаспора” здобула дев'ятикласниця Дарина Дригваль, за що співробітники Посольства України в РК вручили дівчині диплом і цінний подарунок”<sup>18</sup>.

\* \* \*

Другий період, коли приплив переселенців з України в казахстанські степи значно зріс, дослідники пов'язують із відкриттям Сибірської залізниці (1894 рік) і здійсненням столипінської аграрної реформи (під “селянської колонізації”). На початку ХХ століття в Казахстані налічувалося вже близько мільйона українців. Відтоді це число, як свідчать переписи (1926 р. – 861 тис., 1939 р. – 656 тис., 1959 р. – 762,1 тис., 1970 р. – 933 тис., 1979 р. – 897,8 тис., 1989 р. – 895,9 тис., 1998 р. – 684,3 тисячі осіб), практично не меншало. Причини коливань – широко відомі. Міграція під час голодомору 20-30-х років. Примусова колективізація і виселення так званих “куркулів” та “підкуркульників” (насправді ж – справжніх господарів-годувальників). Індустріалізація. Масові репресії щодо українців після “золотого вересня” 1939 року. Евакуація. Людські втрати у Другій світовій... А ще – в неминучому (в умовах експерименту з уніфікації всіх націй у єдину суперетнічну спільність – радянський

народ) поросійщення сотень тисяч українців (і не лише їх), коли нащадки померлих українців не стільки виїздили з Казахстану, як усе частіше писалися росіянами<sup>19</sup>.

І все ж, навіть за таких умов, українцями називають себе більш як півмільйона сьогоднішніх громадян Казахстану. Наші краяни в РК – третій за чисельністю етнос. Така присутність українців у цьому по своєму унікальному утворенні, яким є народ Казахстану, не просто помітна – її увічнено в бронзі та мармурі.

Йдеться, насамперед, про величний монумент у новій столиці РК Астані – “Захисникам Вітчизни”. У центрі його композиції – фігура Батьківщини-матері, яка тримає в руках піалу, простягнуту назустріч перехожому. Вінчає композицію колосся пшениці, стягнуте у величезний сніп; від нього відходить 101 лінія – кожна закінчується бронзовою кулею з орнаментом-символом одного з народів, що проживають у РК. Центральна куля символізує казахів. Та, що зліва від неї, – росіян, права – українців.

Монумент цей заклали під час міжнародної презентації Астані як нової столиці (9 червня 1998 р.), у присутності почесних гостей – Глав держав; Україну представляв Президент Л.Кучма.

У той же приїзд наш Президент відкрив у Астані відділення українського посольства (до речі – перше, з-поміж десятків інших акредитованих у країні дипломатичних місій). У приміщенні відділення Л.Кучма виконав приємну місію: вручив Герою Республіки Казахстан, відомому і в Україні, і в РК письменникові Касиму Кайсенову орден “За заслуги” III ступеня – за зміцнення українсько-казахських зв’язків, плідну літературну діяльність (написав кілька десятків книжок про партизанську війну проти фашистських загарбників, у якій брав участь як командир загону у з’єднанні ковпаківців)<sup>20</sup>. В ті дні газета “Українські новини” повідомляла: “Крім того, Президент України приїхав до Астані із гостинцем. Знаючи від свого посла (Віктора Богатиря. – Л.Я.), що Казахстан реалізує глобальну програму комп’ютеризації освіти, Почесний професор Алматинського державного університету імені Абая Леонід Данилович Кучма зробив у цю справу доречний внесок – подарував Українському навчальному комплексу в Астані, де навчаються 50 дітей, 25 комп’ютерів, за які заплачено 34 тис. дол. Цей навчальний заклад – єдиний україномовний не лише в Казахстані, а й на всьому Євразійському просторі СНД. Школа є своєрідним осередком української культури у теперішній столиці Казахстану. Очолює Акмолинський український навчальний комплекс землячка Президента Леоніда Кучми чернігівчанка Оксана Біба. Подарунки гімназії від Києва – телевізор і факс – передав мер міста Олександр Омельченко. Л.Кучма мав розмову з представниками української громади, відзначив їхні зусилля у справі збереження



національної культури, обіцяв сприяння Батьківщини в цій справі”<sup>21</sup>.

\* \* \*

Важлива деталь: згаданий вище Монумент “Захисникам Вітчизни” виготовлено за особистим ескізом Нурсултана Назарбаєва – відвертого і послідовного прихильника консолідації багатонаціонального казахстанського суспільства. Людина, яка вважає “своїм основним завданням, як Президента країни, забезпечення суспільної стабільності і міжнаціональної злагоди”<sup>22</sup>.

Яким саме чином можна цього досягти? У величезній євразійській країні (РК за розмірами території – дев’ята у світі) з її унікальною поліетнічністю (132 етноси; понад 45 % населення – представники некорінної нації); причому, в її основі – трагедія мільйонів людей, яких “везли в казахстанський степ, як худобу, в товарних вагонах, відриваючи від рідної землі, за двадцять чотири години перекидаючи цілі народи”<sup>23</sup>, викидаючи часто-густо просто неба, в голому степу.

Назарбаєв переконаний: досягти злагоди можна тільки напруженою працею. Через пошук компромісів і точок дотику, розширення й зміцнення зон злагоди, взаємної довіри між народами. Шляхом створення таких механізмів, структур, які консолідують суспільство. Одним із таких механізмів стала Асамблея народів Казахстану – неполітична, неурядова організація, яка, відображаючи весь спектр сподівань, ідеалів та інтересів усіх народів Казахстану, вирішує завдання всенародного зміцнення міжнаціональної злагоди.

Як зазначала “Казахстанская правда”, “стратегічна лінія політики Н.Назарбаєва завжди базувалася на тому, що розвиток Казахстану як демократичної, правової держави неможливий без дружби і злагоди між різними націями і релігійними конфесіями. Ця істина стала відправною точкою рішення Президента про заснування громадської інституції – Асамблеї народів Казахстану, що її нині по праву можна назвати одним із основних інститутів казахстанської демократії. Цю ідею Президент країни Н.А.Назарбаєв висловив у грудні 1992 р. на Форумі народів Казахстану і в березні 1995 року її було втілено в життя”<sup>24</sup>.

Асамблеї надано статус колективного органу при Президенті, а її обласним відділенням – при главах адміністрацій. Виступаючи на першій сесії Асамблеї, Н.А.Назарбаєв наголосив: “Віднині державні акти по всьому спектру суспільних проблем, і особливо національної політики, необхідно приймати з урахуванням думки і за безпосередньої участі Асамблеї. Кожен із них повинен проходити експертизу з урахуванням інтересів усіх народів країни. При цьому необхідно спиратися на той багатий досвід, що є в нашій республіці. Тут особливу роль можуть відіграти національно-культурні центри і ради ветеранів, які стали ор-

ганізуючим ядром цієї структури”<sup>25</sup>.

Тож, не випадково Генеральний секретар ООН Кофі Аннан під час минулорічного візиту в РК (на зустрічі з керівниками республіканських національно-культурних об'єднань) “висловив велике задоволення побаченням і почутим, назвавши становище в Казахстані острівцем благополуччя”<sup>26</sup>.

Приємно, що на тій зустрічі з К.Аннаном першому з керівників національно-культурних об'єднань було надано слово українцеві – голові Асоціації “Українці Казахстану”, членові Національної ради при Президентові РК Михайлові Парипсі. Передавши главі ООН широкі вітання від усіх українських громад у Казахстані пан Парипса зазначив, що тамтешні українці відчують себе рівними серед рівних між усіма націями і народностями, нарівні з казахами й іншими народами є повноправними господарями своєї землі і долі, жодних обмежень не відчують у виборі місця роботи, професійному зростанні, працюють в усіх сферах – у науці, політиці, культурі, на виробництві. Чимало українців серед керівництва міністерств і відомств республіки, у місцевих органах виконавчої влади, серед депутатів обласних, районних масліхатів. “Є всі можливості для відродження національної культури, рідної мови, звичаїв і традицій своїх пращурів. Завдяки своїй працьовитості й цілеспрямованості мають чимало здобутків (...) І в цих здобутках заслуга, в першу чергу, всіх казахстанців на чолі з нашим міжнародним Батьком – Президентом країни Нурсултаном Назарбаєвим. Саме пан Назарбаєв сім років тому розбудив нас, ставши ініціатором створення Асамблеї народів Казахстану. І незважаючи на свої повсякденні президентські турботи, він ще й очолив нашу “казахстанську ООН”<sup>27</sup>.

\* \* \*

У перші роки Великої Вітчизняної Казахстан по-братньому прийняв не лише 180 тисяч переселенців з України, але й понад 200 підприємств.

У воєнних операціях на українській землі брали участь майже 560 тисяч казахстанців<sup>28</sup>. Чотири дивізії, сформовані в Казахстані, звільняли Харків і Донбас, Крим і Лівобережну Україну, форсували Дніпро, Десну і Прип'ять. 157 казахстанців (в т.ч. 30 казахів) за бої на землі України були удостоєні звання Героя Радянського Союзу<sup>29</sup>, а понад десять тисяч – нагороджені орденами і медалями.

Тисячі казахстанців допомагали далекій Україні визволитися й відбудувати зруйноване господарство. Не можна без вдячності згадати і той факт, що сотні казахських жінок восени 1945 року здійснили із півдня Казахстану неймовірно тяжкий піший перехід на Україну з багатотисячним стадом корів, щоб допомогти тут швидше відновити поголів'я худоби<sup>30</sup>. Таке, дійсно, не забувається.

\* \* \*

Освоєння цілинних і перелогових земель – особлива віха в історії наших двох народів. У період з 1954-го по 1964-й наша діаспора в Казахстані поповнилася сотнями тисяч (!) вихідців з України. Як і в роки століпінської аграрної реформи, приїжджі осідали переважно в північних областях Казахстану, на родючих землях. Кількість населення в цілинних областях на початок 1959-го зросла до 912 тис. чоловік (порівняно з 1954 роком – у 3,7 рази!). Посланці України створили на цілині 54 нові радгоспи, називаючи їх на честь своїх рідних країв: “Київський”, “Полтавський”, “Дніпропетровський”, “Миргородський”, “Сімферопольський”, “Харківський”... Першими цілинниками (прибули в Кустанай наприкінці лютого 1954 року, практично, одразу після рішення відомого партійного пленуму про освоєння цілинних і перелогових земель) стали українці – тракторна бригада Макарівської машинно-тракторної станції Київської області у повному складі на чолі з бригадиром Леонідом Дігтяренком та механіком Іваном Рудським. Разом з механізаторами прибули сотні спеціалістів, які створювали нові сільгоспприємства, ставали директорами, головними інженерами, агрономами, бухгалтерами, виконробами. Казахстан швидко став найбільшим виробником високосортного зерна в країні. Досить сказати, що уже за 1954-1956 рр. середньорічний валовий збір зерна становив майже 106 млн. тонн (у 3,8 рази більше, ніж до початку освоєння цілини). За внесок у освоєння казахстанської цілини 151 українець удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Український комбайнер, Герой Соціалістичної Праці Євген Чуйко першим застосував тоді тут поточний метод збирання врожаю. Далеко за межами Казахстану стали відомими імена С.Грудка, Ольги Тимчук, Михайла Ярового з Костанайської області, Михайла Довжика, Станіслава Гаврилюка і Володимира Дитюка – з Акмолинської. А Герой Соціалістичної Праці Олександр Христенко уже в добу суверенного Казахстану одним із трьох перших був удостоєний Золотої Зірки і почесного казахстанського звання Герой Народу – “Халык Кахарманы”<sup>31</sup>.

\* \* \*

Сьогодні українців найбільше проживає у північних та північно-західних областях Республіки, зокрема в областях: Костанайській – 130,4 тис. осіб; Карагандинській – 78,8 тис.; Павлодарській – 62,6 тис.; Акмолинській – 62,2 тис.; Північно-Казахстанській – 47 тис.; Актюбинській – 46,9 тис. осіб.

Саме тут на початку 90-х років було започатковано перші українські національно-культурні центри (нині їх уже 12 – обласних і міських, до їх діяльності залучається майже 7,5 тисяч осіб), які з метою відродження на теренах Казахстану рідної мови, українських національних традицій і

культури, встановленню більш тісних зв'язків з історичною Батьківщиною об'єднали найбільш активну частину українців. Тут діють також філії Товариства дружби "Казахстан-Україна", фольклорні ансамблі, хорові колективи, українські бібліотеки.

Асоціацію "Українці Казахстану" створено 8 березня 1999 р. в м. Павлодарі. В установчій конференції брали участь представники Акмолінського, Карагандинського, Павлодарського, Північно-Казахстанського і Семіпалатинського регіональних національно-культурних об'єднань наших країн. Республіканське громадське об'єднання покликане сприяти активізації діяльності культурних центрів і товариств, координувати їх роботу. Делегати конференції затвердили статут і підписали установчий договір, до якого згодом приєдналися й інші організації українців, що діють на терені Казахстану (Актау, Актюбінська, Алмати, Костаная, Усть-Каменогорська тощо).

Головою правління Асоціації "Українці Казахстану" обрано її ініціатора – згадуваного вище пана Михайла Парипсу, заслуженого працівника культури України, керівника Павлодарського товариства української культури імені Т.Г.Шевченка, члена Української всесвітньої координаційної ради (від східної діаспори). Напередодні десятої річниці незалежності України Указом Президента України М.Парипсу нагороджено орденом "За заслуги" III ступеня. А на третьому Всесвітньому форумі українців його у черговий раз обрано заступником Голови Української Всесвітньої Координаційної Ради<sup>32</sup>.

Автор цих рядків у свій час мав честь співпрацювати із цим воістину рідкісним патріотом, справжнім українцем із Вінниччини. Це – воістину широкою душі людина! Щира серцем, із непогамовною енергією. Відродження українства в Казахстані стало справою його життя, а очолюване ним Павлодарське товариство української культури – і за розмірами (не менш як 3.700 осіб), і за розмахом – незаперечний лідер з-поміж інших. Аби уявити масштаб діяльності українців Павлодарщини під проводом М.Парипси досить сказати, що в заходах тамтешнього Товариства за роки незалежності взяло участь кілька сот тисяч (!) жителів області. Певне – і в світі не знайти! Традиційно найбільші для товариства свята (Різдво Христове, День народження Тараса Шевченка, Великдень, День незалежності України) проводяться в головному залі обласного центру – міському Палаці культури; зал (на 1.300 місць) ніколи не може вмістити всіх бажаючих доторкнутися до українського мистецтва.

Міські заклади культури вважають за честь надати свої приміщення українському осередкові. Не обходять увагою і обласні засоби масової інформації – на сторінках практично всіх газет, на каналах радіо і телебачення подається чимало інформацій про життя української громади.

Жоден культурний захід у Павлодарській області не обходиться без

участі творчих колективів та активістів української громади.

Щомісяця обласне радіо транслює радіопередачу "Українська родина", що знайомить слухачів із подіями в Україні та в українській громаді Надіртишшя. А редагує її всі ці роки, звичайно ж, шановний пан Парипса; він же, разом із членкинею ради товариства Антоніною Маслій, і веде її в ефірі<sup>33</sup>.

Великою популярністю користується світлиця товариства (павлодарці називають її Українським музеєм): її прикрашено українськими вишивками і рушниками, портретами видатних українців і картинами українських художників. Тут є навіть власна національна бібліотека-читальня. А чудовий кольоровий портрет Лесі Українки – "примандрував" до Павлодара з рідного міста славетної письменниці – Новоград-Волинського – подарунок Лесиних земляків, з якими павлодарці ось уже восьмий рік підтримують контакти. До речі, саме там, у поліському місті над Случем побував минулого літа співочий колектив "Криниця" Аксуської філії Павлодарського товариства української культури – як учасник Міжнародного літературно-мистецького фестивалю "Лесині джерела"<sup>34</sup>.

У школі національного відродження (при обласному відділенні Асамблеї народів Казахстану) саме наш, український, відділ займає провідне місце – це й оздоблення в національному колориті класних кімнат, і, звичайно ж, успіхи українських школярів у навчанні й творчості...

Ще приклад небайдужості та громадянської активності наших краян – у Караганді, де року 1990-го вони створили Товариство української мови імені Т.Г.Шевченка "Рідне Слово". З часом воно одержало статус обласного. Українська громада Караганди (в області проживає близько 100 тисяч українців, половина з них – в обласному центрі) складається, здебільшого, з колишніх репресованих та їхніх нащадків. При товаристві є невелика українська бібліотека, дитячий ансамбль. Активно діє також Ліга українських жінок, а при ній – недільна школа і театр пісні "Світанок". Духовним центром української громади є Українська греко-католицька церква, навколо якої гуртуються місцеві українці. Коштом місцевої громади встановлено, а 21-го вересня 1996 року посвячено пам'ятник українцям, які загинули в таборах Спаська. Колишні політв'язні Іван Карпинський і Богдан Караван організували виготовлення і встановлення пам'ятника (автор проекту – Михайло Гуцул)...

Українці Казахстану мають можливості для задоволення і своїх релігійних потреб в Павлодарі, і в Караганді функціонують українські греко-католицькі церкви.

\* \* \*

Один із головних напрямів діяльності українських громад – пропаганда серед казахстанців української національної культури, народних

звичаїв та традицій. Майже при кожній українській громаді є колектив художньої самодіяльності, серед них такі відомі, як хоровий колектив Павлодара, ансамблі “Червона калина” (Астана), “Марічка” (Алмати), “Смерічка” (Актау), “Кохання” (Усть-Каменогорськ), “Світанок” (Семипалатинськ), інші<sup>35</sup>. Всього в республіці діє 11 хорів, 8 вокальних та вокально-інструментальних ансамблів чи груп, 1 танцювальний колектив, 2 фольклорні групи. У регіонах Казахстану традиційними вже стали: проведення фестивалів української народної творчості, Шевченківських днів, відзначення національних свят України, пам’ятних і знаменних дат в історії українського народу, концертів, літературно-музичних вечорів тощо.

У своїй діяльності громадські об’єднання тісно взаємодіють з органами виконавчої влади, насамперед, з малими асамблеями народів Казахстану, які працюють у кожній області республіки, в Астані й Алмати. Приклад такого плідного співробітництва – відносини між Павлодарським товариством української культури ім. Т.Г.Шевченка і акиматом області, української громади Костанайської області та місцевих органів влади. Керівники обласних акиматів сприяють у виділенні приміщень, проведенні масових культурних заходів, самі беруть безпосередню участь у їх проведенні. Значна увага з боку місцевих органів влади приділяється діяльності українських культурних центрів у Карагандинській, Північно-Казахстанській, Костанайській та Східно-Казахстанській областях, в Алмати, де їм виділено приміщення для роботи, надається інша допомога.

Вагоме місце в діяльності українських національно-культурних центрів займає робота з дітьми, створення умов для вивчення ними української мови. В Українському навчальному комплексі, у складі якого є дитсадок, гімназія, недільна школа, нині виховується й навчається майже 200 дітей українців. Всього в Казахстані працює 8 українських недільних шкіл, у них навчається приблизно 180 учнів.

\* \* \*

Щоразу, коли здійснювалися офіційні візити до Казахстану Президента України Л.Д.Кучми, інших високих посадових осіб нашої держави, вони обов’язково зустрічалися з представниками етнічних співвітчизників, інформували їх про головні події, що відбуваються в політичному, економічному, суспільному житті України, основні напрями її зовнішньої політики. За результатами тих зустрічей давались відповідні доручення, спрямовані на вирішення нагальних питань, які порушувалися представниками українських громад<sup>36</sup>.

Від самого його створення (1994 р., в Алмати) Посольство України в Республіці Казахстан постійно приділяє увагу діяльності українських громадських об’єднань, надаючи інформаційну, організаційну і мето-

дичну допомогу та сприяючи вирішенню проблем, ініціює чимало культурних акцій.

Позитивний резонанс мали заходи, що відбулися в РК з нагоди 130-річчя Михайла Грушевського і 400-річчя з дня народження Богдана Хмельницького; у рамках цих заходів було проведено наукові конференції, відкрито виставку української книги, де було представлено майже 200 книг з історії визвольних змагань нашого народу.

У свою чергу, в Україні проводилися заходи по відзначенню 150-річчя з дня народження класика казахської літератури Абая Кунанбаєва, 100-річчя видатного казахського письменника й громадського діяча Мухтара Ауезова, а також з нагоди 80-річчя відомого казахського письменника Касима Кайсенова. Згідно з Угодою між Міністерством культури і мистецтв України і Національним продюсерським центром Казахстану створено документальний фільм про К.Кайсенова, який воював у одному з партизанських загонів в Україні проти німецьких окупантів в часи Другої світової війни.

Неабиякими подіями в культурному житті обох країн стали Дні культури України в РК (вересень 1996 р.) та Казахстану в Україні (грудень 1996 р.). До участі в них залучалися провідні майстри мистецтв обох країн. Ці Дні стали яскравим святом єднання сердець, дружби українського і казахстанського<sup>37</sup>.

Надзвичайно важливими подіями в культурній сфері стали відкриття нових пам'ятників Шевченкові – у Форті-Шевченко (25 травня 1997 р.) і в Алматі (21 серпня 2002 р.). До речі, пам'ятники українському генієві на Мангишлаку – цій “незамкненій тюрмі”, де Кобзар провів довгих сім літ солдатчини, були й раніше. Перший – гіпсовий бюст – встановив тут ще 1881 року комендант форту, відомий своїми симпатіями до засланого поета Іраклій Усков. Другий (теж погруддя) – відкрито 1 липня 1927-го. І ось, нарешті, настала черга третього, повномасштабного, з бронзи. “Українські новини” тоді писали: “Український скульптор Володимир Чепелик зумів передати Шевченкову зажуреність, задуму. Не лише про свою долю й рідний народ. І про степовиків-казахів, чиїм заступником він був. Торік пам'ятник було доставлено і вручено в дар народові Казахстану від народу України Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Казахстан Віктором Богатирем. На відкриття пам'ятника Кобзареві зібралося все населення Форту-Шевченка. На мітингу виступили аким області В'ячеслав Левітін, Посол України В.Богатир, казахстанські письменники і художники, представники місцевого меморіального музею й української діаспори. Свято завершилося концертом, у якому лунали казахські й українські народні пісні та мелодії, пісні на слова Кобзаря, його геніальні поетичні твори”<sup>38</sup>. А республіканський тижневик “Ковчег” завважив: “Цей дорогий подарунок приурочено до

свята – першої річниці прийняття Конституції України. Незабаром з оновленими експозиціями музею Великого Кобзаря зможуть ознайомитися перші відвідувачі”<sup>39</sup>.

В активі українських дипломатів (зокрема, першого Посла України в РК В.В.Богатиря) – ініціювання реконструкції Державного республіканського музею Кобзаря у м. Форт-Шевченко; відновлення музейних експозицій Тараса Шевченка в Аральській школі Кизилординської області; обмін гастролями дитячих колективів; виступи провідних майстрів опери і балету України у традиційних щорічних міжнародних фестивалях оперного й балетного мистецтва (проводяться в Алмати й Астані); участь молодих казахстанських виконавців у міжнародних творчих конкурсах в Україні, а українських – у Казахстані; оздоровлення дітей-сиріт Приаралля – одного з найбільш екологічно несприятливих регіонів планети – в Криму тощо.

\* \* \*

На подальшому розвитку українсько-казахстанського гуманітарного співробітництва дуже позитивно позначилася передислокація в січні 2001 року Посольства України до м.Астани. Сьогоднішній Посол України в Казахстані Василь Григорович Дибенко гідно продовжує справи своїх попередників (В.Богатиря і Є.Карташова), проявляє такі необхідні у цій діяльності енергію, працьовитість, ініціативність, винахідливість.

Одразу ж було надано організаційну допомогу (зокрема, надано приміщення) редакції газети “Українські новини”, яка теж перебазувалася (в квітні 2000 р.) з Алмати в нову столицю. Видавець часопису – Акмолінське українське об’єднання “Ватра” (серед українських громад РК воно відзначається особливою активністю). Його Голова – кандидат педагогічних наук Тарас Андрійович Чернега – є водночас головним редактором “УН”.

Посольство щороку порушує клопотання перед Міністерством освіти і науки України щодо вступу до вищих навчальних закладів України громадян Казахстану українського походження, а перед відповідними міністерствами і відомствами – щодо виділення путівок для безкоштовного відпочинку у Міжнародному дитячому центрі “Артек” казахстанських дітей українського походження (насамперед, із малозабезпечених сімей). Так, у 2001 і 2002 рр. за путівками (кожна – вартістю 460 доларів США), виділеними Державним управлінням справами Президента України, в Криму відпочивало по двадцяті дітей українців. “Щоб потрапити до “Артеку”, – писав минулорічного серпня в “Українських новинах” Михайло Росошанський (це – літературний псевдонім М.Парипси), – необхідно успішно навчатися в українській недільній школі, брати активну участь у культурно-мистецьких заходах



громади, опановуючи мову, традиції і звичаї своїх батьків і дідів”.

Лише 2002 року завдяки всебічній підтримці нашої дипломатичної установи учасники українського народного хору з м. Павлодара (25 чол.) побували у Шевченківських місцях на Черкащині та, звичайно, в Києві. А вчителі Українського навчального комплексу м. Астани на запрошення Київської міської державної адміністрації тиждень знайомилися (у червні 2002 р.) із сучасною методикою навчання дітей у школах.

У 2000 році за сприяння Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України українські громади одержали більш як 200 примірників книг (14-ти найменувань). Крім того, від Міністерства освіти і науки України для початкових класів отримано підручники.

Починаючи з 1996 року на каналах Казахстанського національного телебачення двічі на місяць українською мовою виходить програма “Україна сьогодні”. Хоча тут є ряд проблем, а саме: слабкий рівень підготовки програм Українським телебаченням, несвоєчасність надходження плівок (через місяць-два після подій тощо).

\* \* \*

Нового позитивного імпульсу поглибленню й активізації співробітництва в культурно-гуманітарній сфері надав офіційний візит у Республіку Казахстан Президента України Л.Д.Кучми у вересні 2001 року. Насамперед, це стосується зв'язків між країнами у галузях науки, техніки, освіти, культури, туризму, спорту. За їх розширення висловилися під час переговорів лідери обох держав. Поглибленню взаєморозуміння та розширенню контактів у гуманітарній сфері значною мірою сприяв і виступ Л.Д.Кучми перед викладачами й студентами Євразійського державного університету ім. Л.М.Гумільова (діє в Астані), відвідання ним Президентського Центру культури Республіки Казахстан, зустріч із представниками української діаспори цієї країни.

У цьому ж напрямі діятиме й підписана в ході візиту Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про взаємне визнання й еквівалентність документів про освіту, наукові (вчені) ступені і вчені звання. До речі, в 2000/2001 навчальному році у вищих навчальних закладах України здобували освіту за контрактом 38 громадян РК; за державний кошт – 16. Нині ж, поле для співпраці – розширюється. Найефективнішими можуть стати прямі контакти між вищими навчальними закладами двох країн. Так, Київський національний університет імені Тараса Шевченка має намір підписати угоду про наукову та культурну співпрацю з Казахстанським державним університетом імені аль-Фарабі (м.Алмати). Зацікавлений у співпраці з Аграрним університетом імені Сакена Сейфуліна Республіки Казахстан Національний аграрний університет України тощо.

Нині в стадії реалізації – Національна програма “Закордонне українство”, розрахована на період до 2005 року.

Відповідно до цієї програми, певна робота здійснюється і в Казахстані. Зокрема, надається сприяння обласним та міським громадам у забезпеченні недільних шкіл, бібліотек підручниками й українською літературою (історичною, довідковою, художньою). Лише торік Посольство України в РК, залучивши до цієї справи спонсорів, придбало 500 примірників такої літератури і розповсюдило її серед українських товариств. Проробляється питання щодо створення туристичних маршрутів шевченківськими місцями України та Центральної Азії. Вчителька з казахстанського міста Кизилорда Людмила Володимирівна Сапожникова протягом багатьох років разом із школярами торувала ці маршрути, а нині вона видала книгу під назвою “Мои Тарасовы пути”.

В Алмати стартував III Міжнародний туристичний ярмарок “Туризм і подорож”. Присутній на відкритті ярмарку генеральний секретар Всесвітньої туристичної організації Франческо Франчіаллі зізнався, що хоча він “об’їздив весь світ – ніде не зустрічав такого гостинного народу, як у Казахстані. Зустріч із Президентом Назарбаєвим, іншими представниками вашої країни показала, що тут серйозно ставляться до розвитку туризму. За ініціативою Глави вашої держави туризм оголошено пріоритетною галуззю економіки. І це абсолютно правильно.”<sup>40</sup>. У цьому плані, зазначив “головний турист світу”, в Казахстану – великі можливості, адже має вигідне геополітичне положення і розташований в самому серці Євразійського континенту. Сьогодні моделі поведінки туристів змінюються – люди прагнуть відкривати для себе нові країни. “Казахстан привабливий для гірського, пригодницького, спортивного, екологічного і культурного туризму; у світі все менше місць, де можна займатися полюванням та риболовством. Для того, щоб розвинути туристську діяльність у вашій країні, необхідно розробити глобальну стратегію й створити сприятливий імідж. У цьому Казахстан може розраховувати на підтримку Всесвітньої туристичної організації...”, – запевнив Ф. Франчіаллі<sup>41</sup>.

У рамках цього ярмарку відбулося і підписання угоди між Урядом Казахстану і Кабінетом Міністрів України про співробітництво в галузі туризму. Документ підписали голова Агентства РК з туризму і спорту Даулет Турлиханов і голова Держкомтуризму України Валерій Цибух, який розповів кореспондентові “Казахстанской правды” наступне. “Сподіваюся, що й казахстанські турфірми братимуть участь в українських виставках з туризму. У вашій республіці проживає велика українська діаспора, тут люблять і знають Крим. У нас великі можливості в розвиткові сільського, “зеленого” – екологічного, пізнавального ту-

ризму. Казахстан – славиться унікальною природою, але й Україна має величезний потенціал. За рік приймаємо більш як 12 мільйонів туристів. У нас туризм – теж пріоритетна галузь економіки. Наші співгромадяни їздять в основному в Туреччину, Грецію, Болгарію, Польщу. В країни СНД, на жаль, – поки що мало. Зараз ми вивчаємо досвід Казахстану у сфері законодавства...<sup>42</sup>. Як бачимо, і в цій сфері – своєрідна “цілина”, яку піднімати та й піднімати.

\* \* \*

У найближчих планах українського Посольства в Республіці Казахстан – видання книги про видатних українців РК, обладнання та відкриття в Астані світлиці Українського інформаційно-культурного центру. На першому засіданні створеної при Посольстві громадської ради (в її складі – представники діаспори, підприємці українського походження) було заслухано звіт творчого колективу, який представив ескізний проект (автор – Я.М.Антонюк) зовнішнього і внутрішнього опорядження вищезазначеного Центру. В цілому проект громадська рада схвалила<sup>43</sup>.

Як запевнив наших краян у Казахстані, читачів “Українських новин” Надзвичайний і Повноважний Посол України в РК Василь Григорович Цибенко, очолюване ним “Посольство й надалі діятиме так, щоб, перебуваючи на значній відстані від Батьківщини, наші казахстанські співвітчизники відчували себе українцями і були горді з того...”<sup>44</sup>.

#### ПОСИЛАННЯ

- <sup>1</sup> Каныгин Ю.М. Пояс Мира (Украина-Казахстан: фундамент Евразийского единства). – К.: МАУП, 2001. – С. 9-10.
- <sup>2</sup> История Казахстана/Пособие для студентов. – Алматы, Издательская группа “Казинтерграф”, 1998. – С. 15.
- <sup>3</sup> Там само.
- <sup>4</sup> Доброе братство – милее богатства. Из летописи украинско-казахстанских отношений. Документы и материалы 1991-1999 годов / Составители: В.В. Богатырь, Л.П. Ясинский – Алматы: Посольство Украины в Республике Казахстан, 1999. – С. 241.
- <sup>5</sup> Українські новини. – 1997. – 30 липня.
- <sup>6</sup> Казахстанская правда. – 2003. – 26 апреля.
- <sup>7</sup> Українські новини. – 1997. – 25 червня.
- <sup>8</sup> Казахстанская правда. – 1997. – 24 августа.
- <sup>9</sup> Доброе братство – милее богатства. Из летописи украинско-казахстанских отношений. Документы и материалы 1991-1999 годов / Составители: В.В. Богатырь, Л.П. Ясинский – Алматы: Посольство Украины в Республике Казахстан, 1999. – С.294.
- <sup>10</sup> Макаренко А.Ф. Украинцы. – Алматы: Білім, 1998. – С. 5.
- <sup>11</sup> Доброе братство – милее богатства. Из летописи украинско-казахстанских отношений. Документы и материалы 1991-1999 годов / Составители: В.В. Богатырь, Л.П. Ясинский – Алматы: Посольство Украины в Респуб-

- лике Казахстан, 1999. – С.294.
- <sup>12</sup> Винниченко Ігор. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. – Житомир: Редакційно-видавниче державне підприємство “Льонок”, 1992. – С. 100-105.
- <sup>13</sup> Макаренко А.Ф. Українці. – Алматы: Білім, 1998. – С. 7.
- <sup>14</sup> Бежкович А.С. Украинцы – переселенцы южной части Семипалатинской губернии // Украинцы – переселенцы Семипалатинской губернии. – Л.: АН СССР, 1930. – С. 7. (Цитата за книгою: Макаренко А.Ф. Украинцы. – Алматы: Білім, 1998. – С. 7-8).
- <sup>15</sup> Українські новини. – 1997. – 2 липня.
- <sup>16</sup> Доброе братство – милее богатства. Из летописи украинско-казахстанских отношений. Документы и материалы 1991-1999 годов / Составители: В.В. Богатырь, Л.П. Ясинский – Алматы: Посольство Украины в Республике Казахстан, 1999. – С. 62.
- <sup>17</sup> Українські новини. – 2002. – 5 травня.
- <sup>18</sup> Казахстанская правда. – 2002. – 12 ноябрь.
- <sup>19</sup> Українські новини. – 1998. – 2 жовтня.
- <sup>20</sup> Українські новини. – 1998. – 17 червня.
- <sup>21</sup> Там само.
- <sup>22</sup> Назарбаев Нурсултан. За мир и согласие в нашем общем доме (Из доклада на первой сессии Ассамблеи народов Казахстана 24 марта 1995 года) // Пять лет независимости. – Алматы: Казахстан, 1996. – С. 262.
- <sup>23</sup> Назарбаев Нурсултан. Общественное согласие – основа демократического развития (Из доклада на третьей сессии Ассамблеи народов Казахстана 24 апреля 1996 года) // Пять лет независимости. – Алматы: Казахстан, 1996. – С. 455.
- <sup>24</sup> Кононович Евгений. Золотое достояние казахстанцев // Казахстанская правда. – 2002. – 5 апреля.
- <sup>25</sup> Назарбаев Нурсултан. За мир и согласие в нашем общем доме (Из доклада на первой сессии Ассамблеи народов Казахстана 24 марта 1995 года) // Пять лет независимости. – Алматы: Казахстан, 1996. – С. 268.
- <sup>26</sup> Українські новини. – 2002. – 25 жовтня.
- <sup>27</sup> Там само. – 1994. – 11 жовтня.
- <sup>28</sup> Там само.
- <sup>29</sup> Там само.
- <sup>30</sup> Там само.
- <sup>31</sup> Макаренко А.Ф. Украинцы. – Алматы: Білім, 1998. – С. 26-33.
- <sup>32</sup> [www.kazakhstan.today](http://www.kazakhstan.today) 25.09.2001.
- <sup>33</sup> Українські новини. – 1998. – 18 березня.
- <sup>34</sup> Українські новини. – 2002. – 25 жовтня.
- <sup>35</sup> Там само.
- <sup>36</sup> Українські новини. – 2002. – 15 червня.
- <sup>37</sup> Казахстанская правда. – 2002. – 20 июля.
- <sup>38</sup> Українські новини. – 1997. – 11 червня.
- <sup>39</sup> Ковчег. – 1997. – 3 липня.
- <sup>40</sup> Казахстанская правда. – 2002. – 26 декабря.
- <sup>41</sup> Там само.
- <sup>42</sup> Там само.
- <sup>43</sup> Українські новини. – 2002. – 20 грудня.
- <sup>44</sup> Українські новини. – 2002. – 17 червня.

*Надійшла до редакції 10.01.2003*